

Pošta v ghettu Terezín

Úvod do historie terezínského ghetta

Protižidovská opatření, zavedená ve všech zemích okupovaných německými vojsky, ale i tam, kde vlastní protižidovské zaměření bylo součástí pronacistické orientace (Slovenský stát, Maďarsko), dříve či později dospěla k deportacím židovských obyvatel z vlastního území. Jedinou výjimku tvořilo Finsko.

Na obsazeném polském území a s postupem německých vojsk i dále na východě byly budovány vyhlazovací tábory a ghetta, do kterých postupně odcházely také transporty protektorátních Židů. Jejich první deportace se uskutečnily mezi 16. říjnem a 16. listopadem 1941 do ghett v Lodži a v Minsku. Pro rychlejší vystěhování Židů z jejich domovů na protektorátním území, lepší a rychlejší průběh deportací na východ a také proto, aby probíhaly bez větší pozornosti českých obyvatel, vybudovali jejich nacističtí organizátoři systém tranzitních středisek. Ke spolupráci při vzniku tranzitních středisek, později i ghetta v Terezíně, a organizování deportací byla přinucena Židovská náboženská obec v Praze (dále jen ŽNO), do jejíž úřední pravomoci patřili od 5. 3. 1940 všichni protektorátní Židé i původně samostatné Židovské náboženské obce v protektorátu. Tyto obce v průběhu let postupně zanikly nebo byly od 27. 3. 1942 připojeny k pražské obci jako její pobočky.

Na sklonku léta 1941 bylo při ŽNO v Praze zřízeno oddělení G pro vyhledání vhodné lokality a přípravu jednoho či více ghett na protektorátním území. Většina židovských představitelů, zejména vedoucí oddělení G ŽNO v Praze ing. Otto Zucker a jeho zástupce Jakob Edelstein, viděli ve zřízení samosprávného židovského ghetta záchranu před deportacemi na východ a možnost přežití židovské populace uvnitř protektorátního území. J. Edelstein prosazoval myšlenku vytvořit ghetta při velkých průmyslových aglomeracích a ze židovského obyvatelstva lacinou, ale především nepostradatelnou pracovní sílu pro válečné hospodářství. Oddělení G ŽNO předkládalo studie o soustředění židovských obyvatel na předměstích Prahy a Brna, právě pro možnost pracovních míst, nebo v malých městech jako byla Stará Boleslav, Nový Bydžov, Český Brod, Boskovice a řada dalších míst v Čechách a na Moravě, kde mělo být zřízeno druhé sídliště.¹ Terezín v těchto studiích nebyl uváděn, pravděpodobně kvůli posádce wehrmachtu, která zde sídlila.

Nacistické plány však s pracovním nasazením židovských sil nikdy nepočítaly. Prvotní, ke konci války nuceně změněné rozhodnutí Hitlera a dalších činitelů bylo nepoužívat židovské obyvatele ve větší míře v pracovním procesu na území říše, tj. v Německu, Východní Marce (bývalém Rakousku) a Sudetech. Masové nasazení Židů v protektorátním průmyslu nezamýšlel ani zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich, od července 1941 pověřený říšským vůdcem SS Heinrichem Himmlerem vyřešením židovské otázky v prostoru německého vlivu. 10. 10. 1941 se v Praze konala rozhodující porada vedoucích nacistických představitelů, jejíž výsledek definitivně určil budoucí osud protektorátních Židů. Plánované ghetto v Terezíně mělo být důležitou součástí nacistického protižidovského protektorátního programu. Jednání, jemuž byli přítomni SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, SS-Gruppenführer Karl Hermann Frank, SS-Obersturmbannführer Horst Böhme, SS-Obersturmbannführer Georg Maurer, SS-Obersturmbannführer Karl von Gregory, SS-Sturmabführer Adolf Eichmann, SS-Hauptsturmführer Hans Günther a SS-Hauptsturmführer Wolfgang von Wolfram, bylo „svoláno, aby se projednala opatření nutná pro řešení židovské otázky nejdříve v protektorátu a částečně i v říši a stanovila linie protektorátního tisku pro publikaci v příštích dnech“. O zřízení ghetta zápis z jednání uváděl: „V úvahu přichází jen trochu odlehlelé předměstí (nikdy ne část vnitřního města, to se neosvědčilo) nebo malé město či vesnice s nepatrným průmyslem. Vystěhování začne ve velkých městech, Židé bydlící na venkově budou nuceně převezeni. Z hlediska dohledu a zásobování je účelnější vytvořit jen dvě ghetta - jedno v Čechách a druhé na Moravě, rozlišené na pracovní a zabezpečovací tábory. Pro Židy je možné vytvořit řadu pracovních příležitostí zhotovováním malých předmětů bez strojového parku, například dřeváky a pleteniny ze slámy pro wehrmacht na severu apod. Rada starších bude tyto výrobky shromažďovat a dostane za ně nepatrné množství potravin s vypočítaným minimem vitamínů atd. (Pod kontrolou Sicherheitspolizei.) Částečně mohou malá komanda kvalifikovaných sil pracovat pod dohledem i mimo ghetto. Na Moravě lze rozšířit jednu malou židovskou vesnici na ghetto a nebudou s tím žádné potíže. V Čechách by bylo nejlepší převzít prostřednictvím Ústředny pro židovské vystěhovavectví v Praze Terezín. Po evakuaci z tohoto dočasného sběrného tábora (přičemž Židé budou již silně zdecimováni) na východ by mohlo být území přebudováno na příkladné německé sídliště. Finanční prostředky na koupi území jsou k dispozici a byly by i dobře investovány, protože tamní půda je výborná pro pěstování zeleniny.

Auflassung des Postamtes Theresienstadt.

Das Postamt Theresienstadt ist vom 1. Juli 1942 an aufgelassen worden:

Der Zustelldienst in die bisher im Zustellbezirke dieses Postamtes liegenden Gemeinden und Orte Deutsch-Kopist, Křety (außerhalb des Fortgebietes), Böhmisches-Kopist, Potschapl, Saduschnik, Trabschitz, Munitionslager und kleine Festung (auf der Straße zwischen Theresienstadt und Böhmisches-Kopist) erfolgt von demselben Tage an durch das Postamt Bauschwitz an der Eger.

Im Paketzonenbuch (Verzeichnis der Postämter) für das Protektorat Böhmen und Mähren ist das Postamt Theresienstadt zu streichen. (Z. 30.226-C/2 vom 26. Juni 1942.)

Zrušení poštovního úřadu Terezín.

Poštovní úřad Terezín byl zrušen od 1. července 1942.

Od téhož dne byla zavedena od poštovního úřadu Bohušovice nad Ohří doručovací služba do obcí a míst: Německé Kopisty, Křeta (pokud leží mimo pevnostní pásmo), České Kopisty, Počaply, Záduschniky, Travčice, prachárny a malá pevnost (na silnici mezi Terezínem a Českými Kopisty), které dosud patřily do doručovacího obvodu poštovního úřadu Terezín.

V Knize balíkových pásem (Seznamu poštovních úřadů) v Protektorátě Čechy a Morava škrtněte úřad Terezín.

(Č. 30.226-C/2 z 26. června 1942.)

Ustanovení protektorátní poštovní správy z 26. 6. 1942 o zrušení poštovního úřadu Terezín. /PM/

Obálka doporučeného dopisu odeslaného v poslední den a hodinu provozu poštovního úřadu v Terezíně (30. 6. 1942 v 18 hodin). /Soukromá sbírka, ČR/

Říšskému vůdci SS se proto navrhuje přednést a prosadit na poradě s novým vojenským velitelem v protektorátu Toussaintem, aby oddíly wehrmachtu, které jsou dosud v Terezíně (jde jen o nepatrné jednotky), byly přeloženy k jiným posádkám. Tak si bude české obyvatelstvo, které pro ně převážně pracuje, nuceno hledat zaměstnání jinde. Bude nutné zvážit, zda by se stažení českého obyvatelstva z Terezína nedalo uspořádat tím, že by se částečně převzaly náklady na odsun. Peníze lze snadno získat prodejem přebytečných zásob z domácností Židů. Při dobrovolném odchodu českého obyvatelstva by se uvolněním židovských bytů získaly byty stejné velikosti, jaké měly rodiny v Terezíně. Tyto ústupky by se musely udělat kvůli české mentalitě - na rozdíl od Gouvernemente (tj. Generální gouvernement, poz. aut.). Rodiny, které by nepřistoupily na dobrovolné vystěhování, by se eventuálně mohly ponechat na místě pod podmínkou, že se přizpůsobí poměrům v ghettu. Přesídlení Židů nepotrvá dlouho, každý den mohou dva až tři vlaky přepravit vždy po 1 000 osobách. Přesídlení se bude řídit zákony evakuace. Dle osvědčené metody si může každý vzít sebou do 50 kg neuzavřeného zavazadla a v našem zájmu potraviny na dva až čtyři týdny. Do uprázdněných bytů v Terezíně bude rozdělena sláma, protože postele by zabíraly moc místa. Větší byty v lepších domech budou určeny pouze pro německou správu ghetta, radu starších, potravinové kanceláře a v neposlední řadě pro hlídkovou službu. Nutná je péče o to, aby se případné nemoci z ghetta nemohly šířit do okolí a zvláštní dohled bude potřebovat kanalizace, aby splašky do Ohře neohrožovaly Sudety. Židé nesmějí být pohřbíváni do země, budou spalováni v místním krematoriu nejmenšího typu, které nebude přístupné veřejnosti.²

Tolik volný překlad nejdůležitějších pasáží zápisu, který diferencuje informace určené pro vnější propagandu od skutečných záměrů. Ještě zřetelněji byl formulován zápis z porady o budoucích plánech v Protektorátu Čechy a Morava, která se uskutečnila o týden později za přítomnosti Reinharda Heydricha, Karla Hermanna Franka a dalších. „Nejdříve bude evakuován transport 5 000 Židů do Lodže. Jedna část už je pryč. Až budou transporty ukončeny objeví se v tisku krátká zpráva, která zdůrazní, jak operativně se každá práce v říši provádí.“ O Terezíně se jednalo v souvislosti s urychlením odsunu vojenských sil a s vykoupením půdy podle závěrů předchozí porady. Počítalo se s umístěním 50 až 60 tisíc osob najednou a jejich postupným transportem na východ. I zde následovalo důrazné upozornění, že o plánech se nesmí dostat na veřejnost sebemenší informace.³

Ze závěrů uvedených tajných jednání vyplývá, že terezínské ghetto nemělo sloužit pouze jako tranzitní středisko pro soustředění protektorátních Židů před jejich další deportací na východ, ale také jako místo jejich decimace. Životní podmínky v ghettu měly přispět k rychlému vymírání židovské populace bez násilného zásahu.

Decimační úloha ghetta vzrostla po berlínské konferenci ve Wansee 20. 1. 1942, kdy terezínské ghetto fungovalo již dva měsíce a deportační transporty z protektorátního a říšského území byly v chodu. Na konferenci za účasti nacistických představitelů Hanse Müllera, Reinharda Heydricha, Adolfa Eichmanna a dalších, byla formulována myšlenka konečného řešení židovské otázky na říšském území. V rámci jeho očištění od židovské populace deportačními transporty do ghetta a táborů na východním okupovaném území byla Terezínu přisouzena také alibistická role. Starší židovské obyvatelstvo na říšském území a privilegované židovské vrstvy s přetrvávajícími kontakty hlavně v hospodářských, ale i politických kruzích nebylo možné deportovat na východ pod hlavičkou pracovního nasazení, jak tomu bylo u ostatních Židů. Jejich cesta měla podle zmíněné konference směřovat do terezínského ghetta, kde se předpokládala jejich přirozená likvidace, i když nacistická propaganda představovala Terezín jako samostatné židovské sídliště, určené k pokojnému přežívání židovské populace.

Propagandistická role terezínského ghetta se v průběhu dalších let neočekávaným způsobem zvýraznila v důsledku ztroskotání německých nadějí na bleskové a vítězné ukončení války a obsazení evropského prostoru až k Uralu. Nacistické vedení se muselo částečně podřídit tlaku spojeneckých západních vlád a mezinárodních organizací, které se o osud deportovaných Židů a zejména o Terezín začaly zajímat, a přistoupit na jednání s Mezinárodním výborem Červeného kříže v Ženevě o inspekci v Terezíně a v některém z východních táborů.

Počáteční období ghetta začalo 24. 11. 1941 příjezdem prvního transportu AK I o 342 mužích, kteří měli připravit ghetto pro příjezd dalších protektorátních Židů.⁴ Ihned za nimi však začaly přicházet další transporty vězňů.

Až do vystěhování českých obyvatel z Terezína měli vězni zakázán volný pohyb mimo ubikace, zřízené narychlo ve vyklizených kasárenských blocích. Ubytování přicházejících vězňů bylo otřesné, stejně jako hygienická, sociální a zásobovací situace. Život v ghettu byl podřízen snaze o zajištění základních podmínek přežití stále se zvětšujícího počtu vězňů a zabezpečení jeho dílčích samosprávných funkcí. K 31. 12. 1941 zde žilo 7 365 vězňů, ke kterým do konce června 1942 přibýlo z protektorátu dalších

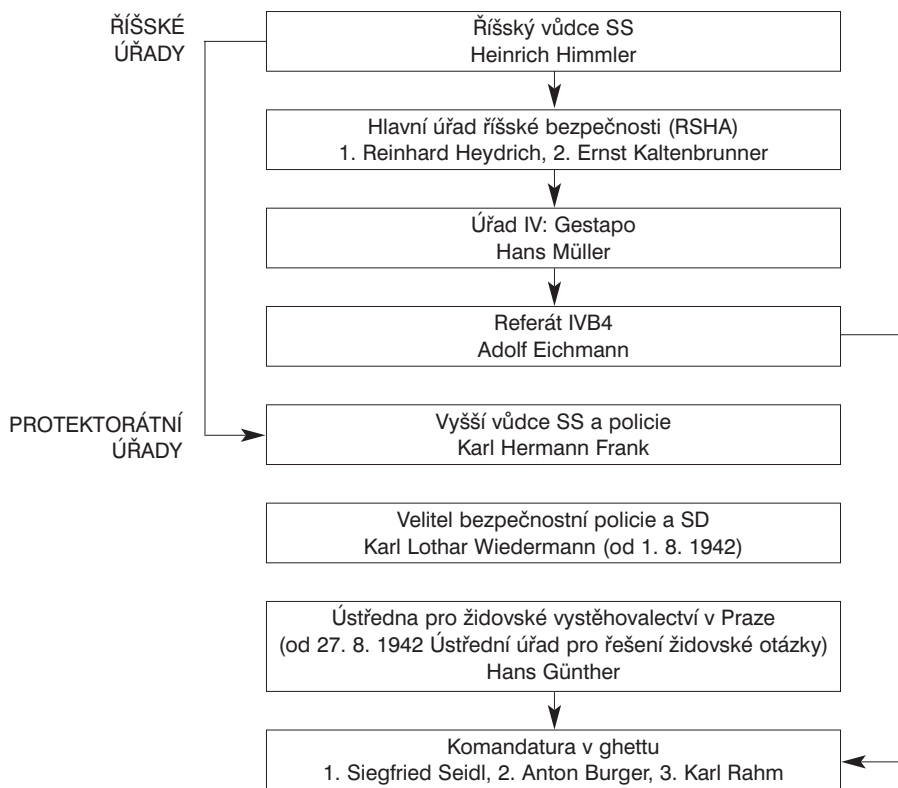
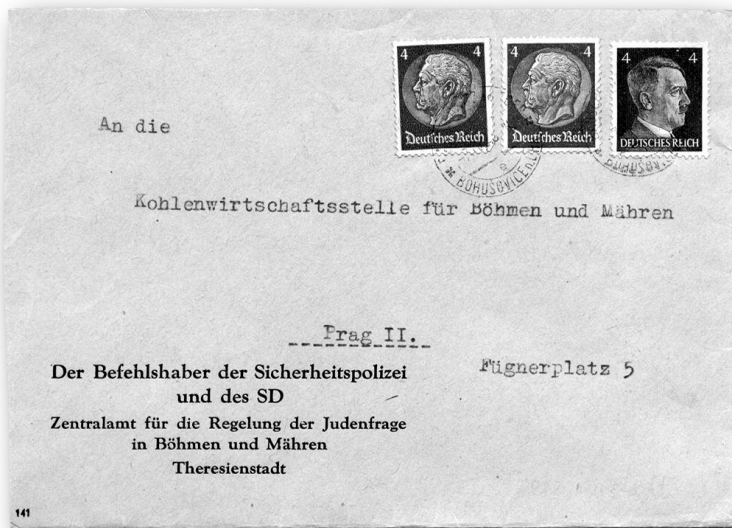

Schéma řídicího aparátu říšských a protektorátních úřadů ve vztahu ke ghettu v Terezíně.

Obálka úředního dopisu táborové komandatury v Terezíně, vyplaceného říšskými známkami a podaného k přepravě na poštovním úřadu Bohušovice nad Ohří.

26 512 osob. Od 2. 6. začali přicházet do ghetta Židé z německého území a 21. 6. 1942 dorazil první deportační transport z Východní Marky. Vězni se museli ihned v prvních týdnech po přesídlení vyrovnat i se zhroutením nadějí, že pobytem v ghettu budou chráněni před deportačními transporty na východ. 9. 1. 1942 jim byl oznámen odchod prvního transportu z Terezína do Rigy a příprava dalších. Transporty, které odcházely do 13. 6. 1942, byly složeny výhradně z protektorátních Židů. S deprimující skutečností odsunů na východ a s obavami o osud deportovaných se museli vězni v ghettu potýkat až do konce války. Násilí a ponižování, kterému byli soustavně vystaveni, se navíc na počátku roku 1942 vyostřilo do dvou exemplárních poprav vykonaných na území ghetta, při kterých bylo popraveno šestnáct vězňů pro „hanobení říšských zájmů“, i když ve skutečnosti šlo o malicherné přestupky proti táborovému řádu.

Zájem nacistických představitelů na urychlení deportací Židů do Terezína narázel na potíže s vysídlováním českého obyvatelstva. Městská obec Terezín byla zrušena nařízením zastupujícího říšského protektora R. Heydricha 16. 2. 1942 a nemovitosti byly k 31. 5. 1942 převedeny na fond Ústředny pro židovské vystěhovalce (Auswanderungsfond). Přednosta Přesídlovací kanceláře ministerstva vnitra se sídlem v Terezíně Brandejs informoval 27. 5. 1942 spěšným dopisem ministerstvo vnitra, oddělení IV/5, že zkrácení termínu, původně určeného na 31. 8. 1942, překážejí potíže hospodářského charakteru. Požadovaný termín ukončení odsunu českého obyvatelstva z Terezína byl nakonec stanoven na 30. 6. 1942.⁵

Vystěhováním českých obyvatel a rozšířením ghetta na celý Terezín začala druhá etapa života jeho obyvatel. Vězňům byl povolen na určených místech sice mnoha zákazy omezený, nicméně volný pohyb bez doprovodu četníků a především se mohli stýkat s rodinami, příbuznými a přáteli. S příchodem starých vězňů z říšského území se však výrazně zhoršily ubytovací, zásobovací, hygienické a zdravotní podmínky, ve kterých museli žít. Ty, spolu s věkovou kategorií přicházejících vězňů, psychologickým šokem z poměrů v ghettu a vysokou nemocností, způsobily, že od srpna 1942 do dubna 1943 zemřelo 21 877 vězňů a decimální úloha terezínského ghetta kulminovala. V době, kdy počet vězňů přesahoval 50 tisíc, byla průměrná obytná plocha na osobu 2 m². Pro ubytování vězňů sloužily objekty bývalých kasáren, několik obytných domů, nouzové dřevěné baráky a neupravené půdní prostory, kde chyběla především voda a sociální zařízení. Vězni spali většinou na holé zemi a všechny prostory byly zamořeny hmyzem.

Rok 1942 patřil mezi nejhorší období terezínského ghetta a židovská samospráva spolu s vězni vynaložila velké úsilí pro udržení jeho chodu a zabezpečení nezbytné zdravotní a sociální péče, plošného minimálního přidělu potravin, zlepšení kritického zásobování vodou a vyřešení systému kanalizace v daných podmínkách. Bez tohoto obrovského nasazení by úmrtnost v ghettu byla mnohem vyšší.

Statistiku úmrtnosti v ghettu směrem dolů ovlivnily také pokračující transporty na východ, které znovu začaly odcházet 14. 7. 1942 a v masovém měřítku trvaly do 22. 10. 1942. Deportováni dále na východ byli i Židé z říšského území. Od 19. září začali být deportováni také vězni starší než 65 let, kteří nebyli do předcházejících transportů zařazováni. Transporty výhradně starých vězňů směřovaly od 19. 9. do 22. 10. 1942 do tábora v Treblince. Celkem bylo deportováno kolem 16 tisíc osob, z toho přibližně 6 tisíc protektorátních a 10 tisíc říšských Židů. Od 26. 10. 1942 začaly transporty do Osvětimi, přerušené na delší dobu od 1. 2. 1943.

V prosinci 1942 protestovalo proti násilnému řešení židovské otázky ve společné deklaraci dvanáct spojeneckých vlád. Společnou politiku protihitlerovské koalice a požadavek bezpodmínečné kapitulace poraženého nepřítelě deklarovali v lednu 1943 na konferenci v Casablance americký prezident F. D. Roosevelt a britský premiér W. Churchill. V dubnu 1943 proběhlo na Bermudách anglo-americké jednání o situaci vězněných Židů, které však nepřineslo očekávané výsledky. Přelom let 1942 a 1943 přinesl změnu na válečných bojištích, zejména na východě, kde se v souvislosti s obratem v bitvě o Stalingrad zhroutila útočná koncepce německé armády. Na severoafrických bojištích došlo v říjnu 1942 k porážce a ústupu Rommelova vojska, v květnu 1943 ke kapitulaci posledních německo-italských jednotek a k osvobození severoafrického teritoria, což umožnilo vylodění spojeneckých armád na Sicílii v červenci 1943. Také v Tichomoří přecházela iniciativa po první porážce japonských sil u Midway v červnu 1942 na americké jednotky.

Nacistické snahy o uzavření separátního míru s vládami Velké Británie a USA, vyvolané neúspěchy vojenských operací i vnitřním vývojem v říši, vzrostly. Došlo k tajným německo-americkým průzkumným rozhovorům. Za této situace sdělil 16. 2. 1943 Himmlerův štáb šéfovi Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Ernstu Kaltenbrunnerovi, že si říšský vůdce SS nepřeje další transporty židovského obyvatelstva z Terezína. V té době však již z Terezína odjelo čtyřicet deportačních transportů s 52 tisíci vězni, ze kterých přežilo jen 246 osob. V ghettu zůstalo v únoru 1943 kolem 45 tisíc vězňů. Od dubna sem začaly deportace Židů z Holandska a od října 1943 z Dánska.

Mezinárodní výbor Červeného kříže v Ženevě (dále jen MVČK) požadoval inspekci svých delegátů v Terezíně a v některém z táborů v Polsku. Berlínský zástupce MVČK dr. Roland Marti, který možnost návštěvy projednával s německým Červeným křížem a říšským ministerstvem zahraničních věcí, oznámil ve zprávě ze 7. 11. 1942 do Ženevy zamítavé stanovisko německé strany.⁶ Požadavek říšské úřady akceptovaly až v červnu 1943. Přestože se nakonec uskutečnily dvě návštěvy zástupců MVČK v roce 1944 a 1945 pouze v Terezíně, nacistické vedení založením rodinného tábora terezínských vězňů v Osvětimi-Birkenau v září 1943 podniklo kroky i pro případ inspekce na východě.

V ghettu došlo k formálním změnám, které měly zcivilnit obraz Terezína, aniž by však cokoliv pozitivního přinesly vězňům samotným. V květnu 1943 bylo zavedeno nové táborové názvosloví a ghetto přejmenováno na židovské sídliště „Jüdisches Siedlungsgebiet Theresienstadt“, bylo zavedeno samostatné terezínské peněžnictví a zřízena Banka židovské samosprávy, v létě 1943 nařídil velitel tábora pojmenovat ulice apod.

Koncem roku 1943 pociťovalo nacistické vedení potřebu zakrýt skutečnou funkci vyhlazovacích táborů na východě, na které svět začal stále silněji poukazovat. Transporty do nich však přesto pokračovaly a 9. 11. 1943 vydal Himmler pokyn, „aby z Židů teď odjelo na východ vše, co je vůbec lidsky možné“. Terezínské ghetto mělo posloužit k zakrytí tohoto hromadného vyvražďování Židů a dokázat „humánní přístup“ nacistického Německa při řešení židovské otázky. Když se ukázalo, že tlak na mezinárodní inspekci v Terezíně bude nutné skutečně vyhovět, byla v ghettu nařízena okrašlovací akce, která pro vězně znamenala obrovské pracovní zatížení při úpravě města. Většina úsilí byla vynaložena na účelové akce, jakými bylo vybudování dětského hřiště, kde si děti nikdy nehrály, školy, ve které se neučilo, fiktivních obchodů a jejich naplnění zbožím apod., které začaly a skončily dnem návštěvy zástupce MVČK. Přínosem pro vězně byly některé pozitivní změny, náležitě nacistickou propagandou využitě, jako bylo zavedení koncertů na náměstí, parková úprava středu ghetta nebo prodloužení povolené doby pobytu mimo ubikace.

Od podzimu 1943 pokračovaly deportace vězňů na východ. 4. 9. 1943 oznámila židovská samospráva v denním rozkaze odjezd dalších transportů. 6. 9. odjely z Terezína dva transporty s 5 007 vězni převážně z řad protektorátních Židů a jejich příjezdem do Osvětimi začala historie terezínského rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau. Další transporty do Birkenau následovaly v prosinci 1943 a v květnu 1944. Květnovými transporty, které byly v přímé souvislosti s nadcházející návštěvou zástupce MVČK v Terezíně, byli z ghetta odstraněni především všichni, kteří se nehodili do pečlivě připravovaného představení - staří a tuberkulózní vězni a sirotci. V květnu 1944 informoval vedoucí mezinárodního oddělení německého Červeného kříže Walter Hartmann MVČK v Ženevě, že jeden zástupce MVČK může v červnu téhož roku uskutečnit návštěvu terezínského ghetta. Návštěva zástupce MVČK, švýcarského lékaře dr. Maurice Rossela, kterého doprovázeli dva dánské vládní úředníci Frants Hvass a dr. Juel Henningsen a pracovníci německého Červeného kříže a říšských úřadů, proběhla 23. 6. 1944 zcela v připravené režii. Trvala šest hodin. Zpráva dr. Rossela vyzněla pro německou stranu velmi příznivě zvláště proto, že Terezín označil jako místo, odkud nebyl nikdo dále deportován. Propagandistická akce mohla být prozatím ukončena a v září a říjnu 1944 začaly opět v masovém měřítku odcházet deportační transporty do Osvětimi, kterými bylo odvečeno 18 402 vězňů. Odchod tak vysokého počtu osob téměř ochromil život v ghettu, kde zůstalo kolem 11 tisíc vězňů. Židovská samospráva, aby vůbec zajistila základní chod ghetta, především zásobování potravinami a vodou a zdravotní péči, vyhlásila pracovní povinnost pro všechny práce schopné vězně od 10 let v rozsahu 70 hodin týdně. Početní stav vězňů vzrostl koncem roku 1944 o malou skupinu Židů ze Slovenska a počátkem roku 1945 s příchodem prvních transportů židovských partnerů ze smíšených manželství, částečně sem přesunutých z tzv. pracovního tábora v Praze-Hagiboru.

V březnu 1945 nařídil Eichmann při inspekci zpuštěného ghetta další okrašlovací akci v souvislosti s druhou návštěvou zástupců MVČK. Paul Dunant, dr. Otto Lehner a švýcarský diplomat Buchmüller přijeli do ghetta 6. 4. 1945 a jejich návštěva proběhla v obdobné režii jako návštěva dr. Rossela. S blížícím se koncem války začali z Terezína odjíždět němečtí pracovníci archivu RSHA, který sem byl v roce 1943 přestěhován z Berlína, a komandatury. Před odchodem spálili veškeré archivní materiály RSHA. Stejně měly skončit i materiály židovské samosprávy, část se jich však podařilo ukrýt a zachránit.

Den po odchodu posledních členů německé komandatury, 6. 5. 1945, převzala správu nad Terezínem nová židovská samospráva, která v prohlášení k bývalým vězňům z téhož dne zrušila všechna nařízení německé správy.

Bilance ghetta je otřesná. Deportováno sem bylo (vězni z evakuačních transportů nejsou započítáni) 139 654 Židů, z nichž zde v důsledku panujících podmínek 33 430 zemřelo a 86 934 bylo odvečeno

v transportech na východ. Z deportovaných vězňů zahynulo více než 83 500 osob. Uváděný počet vězňů, kteří deportace z Terezína přežili, kolísá mezi 3 097 až 3 371. V ghettu samotném přežilo necelých 20 tisíc Židů.

10. 5. 1945 převzala kontrolu nad Terezínem sovětská armáda. Situace byla velmi složitá. Od 20. 4. 1945 přijížděly do Terezína evakuační transporty, tzv. transporty smrti, z likvidovaných koncentračních táborů. Během dvou týdnů přijelo kolem 13 tisíc vězňů, většinou na pokraji smrti. Do Malé pevnosti a ghetta zavlekli epidemii skvrnitého tyfu a 14. května musela být vyhlášena karanténa a zákaz opouštění tábora na dva týdny.

28. května zde začala působit repatriační komise. S evakuačními transporty nepřijížděli jen Židé, ale i vězni různých národností. Podle statistiky přednosty repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální pečlivosti Jána Bečky bylo k 21. 5. 1945 v Terezíně 24 961 osob ze 34 zemí - z Anglie 11, Argentiny 1, Belgie 51, Bulharska 2, ČSR 3 833, Ekvádoru 9, Francie 196, Holandska 842, Hondurasu 10, Itálie 78, Jugoslávie 154, Gdaňsku 9, Kuby 1, Lotyšska 43, Litvy 39, Lucemburska 6, Maďarska 7 648, Německa 6 621, Nikaraguy 2, Norska 1, Palestiny 2, Paraguaye 11, Peru 3, Polska 3 510, Rumunska 73, Ruska 42, Řecka 71, San Salvadoru 11, Španělska 1, Švédska 6, Švýcarska 1, Turecka 7, USA 17 a bez udání národnosti 1 649.⁷

Poslední repatrianti opustili Terezín v průběhu srpna 1945. Obec Terezín byla obnovena dekretem prezidenta republiky dr. Beneše 27. 10. 1945 a její znovu osídlování započalo v roce 1946.

Správa ghetta Terezín

Ghetto v Terezíně spadalo do kompetence referátu IVB4 Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt - RSHA) v Berlíně a bylo pod přímým velením jeho šéfa Adolfa Eichmanna. Styčným důstojníkem pro terezínské ghetto byl SS-Hauptsturmführer Ernst Möhs. Eichmann zároveň řídil Ústřednu pro židovské vystěhovalce v Praze - Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Böhmen und Mähren, v srpnu 1942 přejmenovanou na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě - Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren. Pro zjednodušení je v následujícím textu, mimo přímé citace, používán původní název, případně zkrácené označení ústředna. Byla zřízena výnosem říšského protektora 15. 7. 1939 na podporu a urychlení vystěhování Židů z Čech a Moravy, kteří byli ochotni „svěřit svůj majetek říšským bankám“. Její pravomoc byla rozšířena 5. 3. 1941 o právo příkazní, dozoru a další. V jejím čele stál od samého počátku SS-Hauptsturmführer Hans Günther. Nařízení z Berlína a Prahy určovala zásadní okruhy přípravy a chodu terezínského ghetta. Odtud byly dávány pokyny pro příchody transportů do Terezína a deportační transporty z něho včetně míst jejich určení, počtu vězňů, označení kategorií určených k deportaci (starci, sirotci apod.) včetně osob jmenovitě označených (Edelstein, členové původní vnitřní židovské stráž ghetta, „provinilci“ apod.). Zde byly vydávány prováděcí pokyny k návštěvám MVČK, okrašlovacím akcím a veškerým dalším rozhodujícím a důležitým záležitostem včetně řízení poštovního styku.

Táborová komandatura měla moc výkonnou, rozhodovací v těch otázkách, které na ni nadřazené úřady přenesly, a v podstatě určovala vnitřní chod ghetta. Její nařízení formovala každodenní život v ghettu a podmínky života vězňů (krátkodobé zákazy, například zákazy svícení, vycházení, osobní tresty, sčítání vězňů v bohušovické kotlině 11. 11. 1943, které trvalo mnoho hodin v podmínkách, při nichž zemřelo několik vězňů, a další opatření).

Všichni táboroví velitelé byli původem z Rakouska. Prvním velitelem ghetta byl SS-Obersturmführer dr. Sigfried Seidl, určený do jeho čela již ve fázi příprav. Od roku 1940 byl Eichmannovým spolupracovníkem a řídil násilné vysídlovací akce polských občanů v Poznani a Slovinců v Dolním Štýrsku. Funkce v ghettu se ujal 7. 12. 1941 a vykonával ji do počátku července 1943. Byl převelen do Bergen-Belsenu a odtud do Maďarska. Po válce byl ve Vídni zatčen a roku 1947 popraven.

3. 7. 1943 ho vystřídal SS-Obersturmführer Anton Burger, člen Eichmannova štábu a nositel Řádu krve (Blutorden), udělovaného za prokazatelné zabití vlastní rukou alespoň jednoho „nepřítele říše“ na vnitřní frontě, tj. při činnosti policejního charakteru. Před příchodem do Terezína působil krátkou dobu v Brně. Po válce patřil k nejhledanějším nacistickým zločincům. Byl zatčen a umístěn v americkém internačním táboře v Glasenbachu, odkud v červnu 1947 uprchnul, stejně jako po opětovném zatčení v roce 1951 z vídeňské věznice. Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích byl v září 1948 v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. Nebyl vypátrán a pod jménem Wilhelm Bauer zemřel v Německu v Essenu 25. 12. 1991.⁸

V souvislosti s připravovanou návštěvou MVČK se novým velitelem ghetta stal 8. 2. 1944 SS-Obersturmführer Karl Rahm, který funkci vykonával až do konce války. Později byl vypátrán v Rakousku